

MUZİKA-i HÜMÂYUN

oyunu, cambaz ve Karagözcülük-hokkabazlık-kuklacılık gibi yeni bölümler eklenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tayyazâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1293, III, 110; Mahmut Râgıp Gazimihal, *Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri*, İstanbul 1939, s. 96-139; a.mlf., *Türk Askerî Müzikaları Tarihi*, İstanbul 1955; *Türkiye Maarif Tarihi*, II, 369-374; Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 286; Etem Üngör, *Türk Marşları*, Ankara 1965, s. 31-37; Pars Tuğlacı, *Mehterhane'den Bando'ya*, İstanbul 1986, s. 76-97; Vedat Kosal, *Osmanlı'da Klasik Batı Müziği*, İstanbul 2001, s. 91-109; Pakalın, II, 588-591; Bülent Aksoy, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Musiki ve Batılılaşma", *TCTA*, V, 214-227; M. Halim Spatar, "Muzika-i Hümayun", *DBİst.A*, VI, 11-12.

NURİ ÖZCAN

MUZTARİB

(المضطرب)

Sened ve metinlerinde çözülemeyen ihtilâflar barındıran hadis.

Sözlükte "çarpmak, durmaksızın hareket etmek ve nizamın/düzenin bozulması" gibi anlamlara gelen **ıztırâb** masdarından ism-i fâil olan **muztarib**, terim olarak "içlerinden birini tercihe imkân veren bir sebep veya karîne olmaksızın farklı (ihtilâflı) sened ve metinlerle rivayet edilmiş hadis" demektir. **ıztırâb** denilen ve bir çözüme bağlanamayan bu ihtilâflar, hadisin aynı râviden gelen farklı rivayetleri arasında olabileceği gibi bir hadisi aynı hocadan nakleden iki veya daha fazla sayıdaki râvinin rivayetleri arasında da olabilir. **Muztarib** olarak nitelenen bir hadisin farklı rivayetlerinin arasını cem' (te'lîf) etmek ya da bu rivayetlerden birini, râvisinin hâfıza yönünden üstünlüğü veya hocasına olan yakınlığı gibi bir tercih sebebine dayanarak diğerine tercih etmek mümkün olursa **ıztırâb** ortadan kalkar ve hadis duruma göre mahfûz, ma'rûf, şâz veya münker olarak adlandırılır.

ıztırâb çoğunlukla hadislerin senedinde, bazan da metninde veya her ikisinde birlikte olur. Seneddeki **ıztırâb** hadisin rivayetlerinden birinin mevsûl diğerinin mürsel olması, hem merfû' hem de mevkuf olarak nakledilmesi, bir rivayeti muttasıl iken diğerinin munkatî' olması, râvisi tarafından aynı sahâbiden farklı zamanlarda farklı tâbiiler vasıtasıyla nakledilmesi, isnadlarından birinin fazla râvi içermesi, sika mı yoksa zayıf mı olduğu tam olarak tesbit edilemeyen bir râvisinin isminde ya da künyesinde ihtilâf

edilmesi gibi suretlerde olur (İbn Hacer el-Askalânî, s. 576-577).

Metindeki **ıztırâb**, hadis metninin bir-biriyle çelişen hükümler çıkarılmasına sebep olacak şekilde farklı rivayet edilmesiyle ortaya çıkar. Anlam ve hüküm bakımından çelişki oluşturmayan lafız farklılıkları **ıztırâb** kabul edilmemiş, mâna ile rivayet olarak değerlendirilmiştir. İlk anda muztarib olduğu düşünülen bazı metinler, lafızları ve sahâbi râvileri tamamen farklı olduğu için iki ayrı hadis kabul edilmiştir. Bazan da mecaza hamledilerek ya da umum-husus, itlak-takyid, icmal-tefsir vb. açılardan aradaki farklılığa işaret edilerek hadis metnindeki **ıztırâb** derecesine ulaşmayan ihtilâflar giderilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, s. 595-596). Muhaddisler çoğunlukla seneddeki **ıztırâb** üzerinde durmuş ve nâdiren bir hadisin metninde **ıztırâb** olduğuna hükmetmişler, bu işi daha ziyade fakihlere bırakmışlardır (*Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 315).

ıztırâb râvinin ilmî yönden yeterliliğini ifade eden zabt vasfındaki birtakım eksikliklerden kaynaklandığı için muztarib hadis genel olarak zayıf kabul edilir. **Muztarib** hadisin hadis usulü eserlerinde çoğunlukla bir zayıf hadis çeşidi olan muallel hadisten hemen sonra, kimi müellifler tarafından da muallel hadis ile birlikte ele alınması, ayrıca hadislerin sıhhatini zedeleyen kusurları (illet) ortaya koymak üzere yazılmış eserlerde (ilel) çok sayıda muztarib hadis örneğine rastlanması, **ıztırâb** ile hadis rivayetlerinde görülen illetler arasındaki yakınlık ve iç içeliği göstermektedir. Ancak bazı **ıztırâb** türleri hadisi zaafa uğratmamış, dolayısıyla muztarib olduğu söylenen bazı hadislerin aynı zamanda sahih veya hasen olarak kalabildiği de tesbit edilmiştir (Şemseddin es-Sehâvî, II, 73-74).

Rivayetle ilgili bir kavram olan muztarib, muhaddisler tarafından râvinin niteliğini belirlemek amacıyla yapılan cerh ve ta'dîl değerlendirmesinde bir cerh lafzı olarak da kullanılmıştır. Nitekim zabt yönünden zayıf olduğu için rivayetlerinde **ıztırâb** bulunan râvi "muztaribü'l-hadîs" sözüyle tenkit (cerh) edilmiştir. Cerhin mertebelerinden ikincisinde yer alan bu lafız ile tenkit edilmiş bir râvinin hadisleri zayıf kabul edilse de aynı hadisin farklı yollardan rivayet edilip edilmediğini araştırmak amacıyla (i'tibar) hadis kitaplarında kaydedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Salâh, *‘Ulümü'l-hadîs*, s. 93-95; İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket ‘alâ Kitâbi İbni's-Salâh ve Nüketi'l-İrâkî* (nşr. Mâhir Yâsin el-Fahl), Riyad 1434/2013, s. 571-603; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs* (nşr. Abdülkerîm b. Abdullah el-Hudayr-Muhammed b. Abdullah Âlû Fühayd), Riyad 1436, II, 70-80; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Muhammed Avvâme), *Medine-Cidde 1437/2016*, III, 384-403; Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. M. Nizâr Temîm-Heysem Nizâr Temîm), Beyrut, ts. (Dârü'l-Erkam), s. 481-485; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 312-317; Ahmed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl, *el-Mukterib fi beyâni'l-muztarib*, Cidde-Beyrut 1422/2001, s. 35-64.

AHMET YÜCEL

MÜBADELE

(المبادلة)

Sözlükte "bir şeyin diğeriyle değiştirilmesi" anlamındaki **mübadele** kelimesi Osmanlılar'da kavram olarak çeşitli mânalara gelir. XIX. yüzyılda ekonomide kullanılan kavramların Türkçe'ye ve diğer Doğu dillerine çevrilmesini, yani mal değişimi ve değer değişimini ifade ettiği gibi özellikle Osmanlı ve Avrupalı güçler arasında yapılan Karlofça ve Pasarofça gibi antlaşmalardan sonra görüldüğü üzere daha düzenli ve resmî durumlarda gerçekleştirilen, savaş esirlerinin ve Osmanlı Devleti ile diğer ülkeler arasındaki elçilerin karşılıklı değişimi için de kullanılır. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla Türkiye ile Balkanlar'daki ülkeler arasında nüfus değişimine de mübadele denir. Bu sonuncusu milletlerarası anlaşmalarla düzenlendiğinden İslâm tarihi ve hukuku kurumlarının dışında değerlendirilmiştir. Bilhassa hukukî ve siyasi bir terim olarak savaş esirlerinin ve elçilerin değişimi anlamı Osmanlı tarihinde öne çıkar.

Savaş esirlerinin mübadelesi resmî bir uygulamaya halinde Karlofça ve Pasarofça antlaşmalarından sonra Osmanlı Devleti ile Habsburglular arasında gerçekleşmiştir. Yirmi yıldan fazla bir süre boyunca Rumeili'nin ve Anadolu'nun her köşesine sürekli fermanlar gönderilerek esirlerin mâkul bir fidye karşılığında salıverilmesi emredilmiştir (BA, *Nemçe Ahkâm Defteri*, nr. 58, 60). XVIII. yüzyılda Osmanlılar ve Avusturya arasındaki anlaşmalar sayesinde esirlere itknâmeler sağlanıyor ve böylece geçmişe nazaran serbest bırakılma daha da kolaylaşıyordu (Jahn, s. 10-11).

Elçi mübadelesi daha ziyade anlaşmaların yenilenmesi ve bunun ardından pazarlık sırasında yapılırdı. Yabancı sarayla-

ra giden Osmanlı elçileri ve yabancı ülkelerden Osmanlı sarayına gelen elçiler sınırda buluşur ve buradaki törenden sonra iki grup yolculuklarına devam ederdi. Yeni bir kralın tahta çıkış haberini vermek için gidenler ise bu kategoriye girmiyordu. Mübadele sırasında karşılık esasına titizlikle uyulur, krallara ve asilzadelere gönderilecek hediyeler, elçilere eşlik eden grubun büyüklüğü ve çeşitliliği, sarayda nasıl karşılanacakları hususuna büyük bir dikkat gösterilirdi. İslâm ülkesiyle dârül-harp arasında ilk elçi değişimi, IX. yüzyılda Viking elçilerinin Kurtuba Emiri II. Abdurrahman'a geldiği sırada olmuştu. Bunun karşılığında müslüman elçiler Gazâl'in liderliğinde Vikingler'in ülkesine gönderilmişti. Emirin elçisi Gazâl lakabıyla bilinen Ceyyânî şair Yahyâ b. Hakem el-Bekrî idi. 845'te İrlanda'ya veya Danimarka'ya gönderilmişti (Lewis, s. 93, 305).

Osmanlı Devleti, III. Selim devrine kadar yabancı ülkelerde dâimî elçi bulunmuyordu. Elçiler dışarıya geçici sürelerle yabancı elçilere karşılık olarak gönderilirdi. Yabancı elçilerin yol masrafları kısmen hazineден, kısmen elçilerin geçtiği şehirlerdeki halk tarafından karşılanırdı. Avusturya ve İran elçileri geldiğinde şaşaalı törenler yapılırdı. Osmanlı elçilerinin de bu ülkelere gittiklerinde benzeri bir törenle karşılanmaları beklenirdi. Habsburg elçisi Ootgeer Giselijn van Busbeke ve bu elçilik heyetinde bulunan Dernschwam, XVI. yüzyılda imparatorluk elçilerinin karşılanmasını ayrıntılı biçimde anlatmışlardır. XVIII. yüzyıldaki Rus elçilerinin karşılanmasıyla ilgili en önemli kaynak ise Repnin'in (Itzkowitz – Mote, s. 125) ve P. A. Tolstoy'un günlükleridir. Evliya Çelebi de Kara Mehmed Paşa'nın elçi olarak 1665'te Viyana'ya girişini tasvir eder.

Elçi mübadelesi sınırda belirlenen bir noktada yapılır ve burada elçilerin maiyetindekilerin sayısı, başşehre giderken ve gelirken yapacakları harcama ve ihtiyaçları tesbit edilirdi. Taraflar getirdikleri hediyeleri ve mektupları büyük bir itina ile birbirlerine teslim ederlerdi. Avusturya imparatoruna gönderilen 15 Receb 972 (16 Şubat 1565) tarihli bir ahidnâmede görüldüğü üzere imparatorluk elçileri yanlarında diledikleri kadar tercüman getirebilirlerdi. Ahidnâmelerde aynı zamanda İstanbul'daki konaklama sırasında elçilerin dokunulmazlıkları ile ilgili maddeler de bulunmaktadır (Schaendlinger, s. 89).

Elçiler eğer bir mektup getirmiyorlarsa İstanbul'da vezîriâzam ile muhatap olur-

lardı. Barış antlaşmasının yenilenmesi mü-nasebetiyle 1070'te (1660) gönderilen Osmanlı heyeti sınırdaki mübadele yerinde Avusturya heyeti ile buluşturulmamıştı. Bunun sebebi, Osmanlı padişahından imparatora hitaben yazılan mektubun yeterince saygılı bir üslûpta olmamasıydı. İmparatora "sen" diye hitap edilmiş ve imparator yerine kral denmişti. Bunun üzerine Budin'deki Siyavuş Paşa'nın ve Edirne'deki Murad Paşa'nın müdahalesi sonucu mektup yeniden kaleme alınmıştı (Naîmâ, V, 21). Osmanlı padişahları, İstanbul'a gelirken üçüncü ülkelerden geçen yabancı heyetlerin dokunulmazlıkları ve şahsî güvenliklerinden kendilerini sorumlu kabul ederlerdi. Avusturya İmparatoru Ferdinand'a yazılan Cemâziyelevvel 948 (Eylül 1541) tarihli bir mektupta, İstanbul'a gelmekte iken Ferdinand'ın kardeşi İmparator V. Karl'ın adamları tarafından İtalya'da gözetim altına alınan Fransız heyetinin salıverilmesi ricasında bulunulmuştu (Schaendlinger, s. 7).

"Elçi değişimi" anlamındaki mübadele konusunda en ayrıntılı çalışma N. Itzkowitz ve M. Mote tarafından yapılmıştır. Buna göre, Küçük Kaynarca Antlaşması'nı onaylamak için Abdülkerim Paşa ve Repnin karşılıklı olarak 1775-1776'da Moskova'ya ve İstanbul'a gönderilmişti. Mübadele Dinyepri'yi geçtikten sonra Hotin'de olmuştu. Seremoni ve pazarlıklar, iki tarafın da günlüklerinin mukayeseli incelenmesi sonucunda tasvir edilmiştir. Mübadele sırasında iki taraf silâhlarını ateşleyerek birbirini selâmlamıştı. Bu noktadan sonra gelen heyetin statüsüne uygun mihmandarlar tayin edilmiş ve heyetler gidecekleri istikamete yönlendirilmişti. Yiyecek ihtiyacı ve taşıma vasıtaları ise yerel halk tarafından karşılanmıştı.

Elçiler genellikle yol üzerindeki şehir ve kasabalarda konaklardı. Ancak yolculara ulaşım imkânı ve yiyecek sağlanması yerel ahaliye güç geldiğinden bazan güzergâh değiştirilir ve ayrıcalıklar tanınırdı. Yabancı elçilere masraflarının ödenmesi, Yûsuf Ağa Efendi'nin Londra'ya dâimî elçi olarak gönderildiği 1792 yılından sonra yabancı devletlerce uygulanmadığından karşılık esas gereği durdurulmuştur (ayrıca bk. ELÇİ; ESİR).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Nemçe Ahkâm Defteri*, nr. 58 (1154-1158/1741-1745); nr. 60 (1176-1177/1762-1763); Naîmâ, *Târih*, V, 21; R. F. Kreutel, *Im Reiche des Goldenes Apfels*, Wien 1957, s. 31-39; K. Jahn, *Türkische Freilassungserklärungen des 18. Jahrhunderts (1702-1711)*, Napoli 1963, s. 10-11; N. Itzkowitz – M. Mote, *Mubadele. An Otto-*

man-Russian Exchange of Ambassadors, Chicago-London 1970; B. Lewis, *The Muslim Discovery of Europe*, New York 1982, s. 93, 305; A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymans des Prächtigen an Karl V, Ferdinand I und Maximilian II*, Wien 1983, s. 7, 89; İlber Ortaylı, "Osman - Habsburg Relations (1740-1770) and Structural Changes in the International Affairs of the Ottoman State", *Türkische Miscellen: Robert Anhegger Armağanı*, İstanbul 1987, s. 297-298; a.m.f., "Osmanlılarda İlk Telif İktisat Elyazması", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler I*, Ankara 2000, s. 455-461; a.m.f., "Mübadele", *EP* (İng.), VII, 275-276; E. Lévi-Provençal, "Un échange d'ambassades entre Cordou et Byzance au IXe siècle", *Byzantion*, XII, Bruxelles 1937, s. 1-24; V. Kopcan, "Osmanische Kriegsgefangene auf dem Gebiet der Heutigen Slowakei in 16.-18. Jahrhundert", *AASBrat*, XIX (1983), s. 197-211; Mübahat S. Kütükoğlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması", *TKA (Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran'a Armağan)*, XXVII/2 (1989), s. 201-231.

İLBER ORTAYLI

MÜBAH

(bk. MUBAH).

MÜBÂHELE

(المباهلة)

Bir tartışma esnasında haksız ve yalancı olanın Allah'ın lânetine uğraması için beddua edilmesi.

Sözlükte "yalancı ve zalim olana birlikte beddua etmek, lânetleşmek" mânasındaki mübâhele kelimesi Kur'an'da iftîâl kalıbında (ibtihâl) olmak üzere bir yerde geçer (Âl-i İmrân 3/61). Bu âyete "mübâhele âyeti" (ibtihâl âyeti) denir. Mübâhele âyetinin de içinde bulunduğu Âl-i İmrân sûresinin ilk seksen âyetinin nüzûl sebebi olarak Necran hristiyanlarından bir heyetin Hz. Peygamber'le yaptığı tartışma gösterilmiştir. Resûl-i Ekrem'in, İslâmiyet'e girmeyi veya cizye ödemeyi teklif eden mektubunu alan Necran hristiyanları 9 (631) yılında Medine'ye bir heyet gönderdiler. Resûlullah bunları Müslümanlığa davet edince heyetin reisi Ebû Hârîse, "Biz senden önce müslüman olduk" dedi. Hz. Peygamber domuz eti yemeleri, haça tapmaları ve İsâ'yı Allah'ın oğlu kabul etmeleri sebebiyle İslâmiyet'i benimsemiş sayılmayacaklarını bildirdi. Bunun üzerine heyet mensupları İsâ'nın babasının kim olduğunu sordular. Kaynakların belirttiğine göre Resûl-i Ekrem bu soruya hemen cevap vermemiş, kısa bir müddet sonra da Âl-i İmrân sûresinin ilk seksen âyeti nâzil olmuş-